

בפר למחקר

עבודת דוקטור

הומור אירוני וזהות קולקטיבית בזירות השתתפותיות מקוונות

נעם גל

בהנחיית פרופ' לימור שיפמן ופרופ' זוהר קמפף, המחלקה לתקשורת ועיתונאות, האוניברסיטה העברית בירושלים, 2020

עבודה זו בוחנת את המנגנון של הומור אירוני במדיה חברתיות, ובפרט את הדיאלקטיקה שבין אירוניה דיגיטלית וגבולות חברתיים. בעוד יצירת הומור בפלטפורמות דיגיטליות השתתפותיות והשימוש בפלטפורמות הללו לכינון זהות קולקטיבית נחקרו באופן נרחב, ניתנה תשומת לב מחקרית מועטה להצטלבות בין שני התחומים. העבודה מתייחסת לפער מחקרי זה על ידי בחינת המשמעות וההשלכות החברתיות של אירוניה דיגיטלית. היא בוחנת שלושה היבטים מרכזיים: עיצוב הומור אירוני ברשתות חברתיות והעבודה החברתית שהוא מקיים, אסטרטגיות סימון של אירוניה בפלטפורמות אלה, והדינמיקה המתקיימת סביב כישלונות פרשניים של אירוניה, כל זאת בהקשר של עבודת גבולות חברתיים. שלוש שאלות כלליות עומדות בבסיס מחקר זה: (א) מהם התפקידים שממלא הומור אירוני בעבודת גבולות חברתיים ברשתות חברתיות? (ב) כיצד סימון אירוני מעצב גבולות קבוצתיים ברשתות חברתיות? ו-(ג) מהם תפקידיהן החברתיים של אירוניה כושלת ושל הסנקציות שהיא גוררת?

עבודה זו מורכבת מהקדמה (פרק 1), שלושה מחקרים אמפיריים (פרקים 2-4), ודיון מסכם (פרק 5). כל אחד מן הפרקים האמפיריים עוסק באחד ההיבטים שפורטו לעיל. פרק 1 מציג את הנושאים המרכזיים בהם עוסק פרויקט המחקר, ומניח את התשתית התיאורטית שעליה הוא מתבסס. הוא סוקר ספרות שעניינה הומור אירוני, רשתות חברתיות ועבודת גבולות. בהמשך אני מציגה את הקורפוס שבו השתמשתי לבחינת הנושאים הללו, ואת הגישות והפרקטיקות שבהן עשיתי שימוש לניתוח החומרים. בחנתי פרסומים (פוסטים) אירוניים ותגובות לפרשנות כושלת של אירוניה שנאספו מחמש רשתות חברתיות: פייסבוק, טוויטר, רדיט, אינסטגרם וטאמבלר. ערכתי ניתוח איכותני של טקסטים לצד פרוצדורת קידוד, ושילבתי בניתוח גישות של חקר שיח ביקורתי, סוציו-פרגמטיקה ותיאוריה מעוגנת בשדה.

פרק 2, שפורסם בכתב העת *New Media & Society*, בוחן את ההצטלכות בין תוכן, כיוול ומדיום. המאמר מתמקד במקרה בוחן של לעג שמאלני כלפי קבוצה ימנית, ומנתח אירוניה המבוססת על פיצולים חברתיים קיימים, וכן מגדיר פיצול חדש המובנה באמצעות הומור אירוני – הפיצול שבין אינטלקט לגופניות. בבחינת העבודה החברתית של הומור אירוני ברשתות חברתיות לאור תיאוריית הגבולות החברתיים, אני מצביעה על הפוטנציאל של טקסטים רבי משמעות (פוליסמיים) לשמש כאובייקט גבול המגשר בין קהילות פרשניות באמצעות העמימות הגלומה בו, או להפך, כמכשול בין קבוצות המבוסס על מסרים פרשניים. אני מציעה את ההבחנה בין רב משמעיות מחברת לרב משמעיות מפצלת, כמונחים מנוגדים המתייחסים לעבודה החברתית של אירוניה, ודנה בתפקוד המאחד של רב משמעיות מפצלת עבור חברי הקבוצה עצמם.

פרק 3, שחובר עם המנחים שלי, פרופ' זוהר קמפף ופרופ' לימור שיפמן, והתקבל לפרסום בכתב העת *Information, Communication & Society*, עוסק בסימון אירוני ברשתות חברתיות. הוא שופך אור על המאפיינים הייחודיים של הומור אירוני ברשתות חברתיות, ומציע אמצעי חדש לזיהוי אירוניה בתנאים שמספקות זירות אלה. אנחנו מציגים טיפולוגיה מותאמת מדיום של חמישה סמנים אירוניים, המוגדרים בהתאם למיקום הרמז שנועד לכוון את הנמענים לפיענוח נכון של המסר כאירוני. אנחנו גם דנים בתפקיד החברתי הרחב של סמנים אירוניים – ושל היעדרם – כמחסום בררני המבדיל את הקהל (המדומיין) של המבע מאלה שמודרים מן השיח באי יכולתם לפענחו כשורה. אנחנו מסכמים בחידוד ההבדלים בין סמנים אירוניים בסביבות טרום-דיגיטליות ודיגיטליות, ודיון בתפקידם של הסמנים האירוניים החדשים בכינון גבולות חברתיים. פרק 4, שנמצא כעת בהליך שיפוט לקראת פרסום, עוסק בתופעה של סנקציות שיחיות על כישלונות אירוניים ברשתות חברתיות. בפרק זה נבחנים המנגנונים באמצעותם תגובות ענישה (סנקציות) לכישלונות פרשניים מסייעים לעבודת גבולות. בהתמקדות בהיבטים של מבני השתתפות ומידת המפורשות של התוכן, אני מראה כיצד תגובות אלה מבצעות מהלכים של הכללה או הדרה של משתתפים מתוך הקהילה הפרשנית. אני מצייגה גם את המונח "אל-נמען" (un-addressee), הפרשן הכושל אליו מכוונות הסנקציות הללו, ולוקח חלק בהבניה של המסר כמו גם בשרטוט גבולות הקבוצה.

פרק 5 מסכם את עבודת המחקר כשהוא חוזר אל המשולש של הומור אירוני, רשתות חברתיות ועבודת גבולות. אני עוסקת בפרק זה בדיאלקטיקה שבין הומור אירוני לעבודת גבולות ברשתות חברתיות, ודנה בהיבטים המועילים והמזיקים של העבודה החברתית שהיא מבצעת. אני מצביעה גם על מגבלות המחקר, ומציעה כיוונים אפשריים למחקרי המשך.

עבודת תזה לתואר שני

כחול עמוק: משטרת ישראל אל מול האיום הקיברנטי

אחיה אדמוני

בהנחיית פרופ' מעיין גפת-טמיר (ז'יטומירסקי) ופרופ' דן בוכניק, אוניברסיטת בר-אילן, המחלקה ללימודי מידע, 2020

חשיבותו הגוברת של המרחב הקיברנטי בשנים האחרונות גרמה להתייחסות משמעותית לפעילות במרחב זה. כחלק מבניין הכוח הלאומי, פעלה משטרת ישראל ופועלת לשמור על אזרחי המדינה מכל פגע. עקב כך המשטרה נדרשת להגן על האזרחים גם מסכנות האורבות להם במרחב הקיברנטי.

נקודת הממשק העיקרית של המשטרה במרחב הסייבר היא פשיעת מחשב וברשת האינטרנט. המשטרה מטפלת זה זמן רב בעבירות מסוג זה. העיסוק המשטרתי בנושא החל בשנות התשעים בהכשרת חוקרים ובהקמת יחידות. אך הטיפול הזה היה מוגבל ביכולותיו ויעילותו הייתה פחותה מהמצופה מצד חלק מהעוסקים בנושא, במשטרה ומחוץ לה. פועל יוצא מכך היה דיון ושיח ציבורי מצומצם בהיקפו ומוגבל. עם זאת, לאורך השנים התפתח אופן הטיפול בתחום והתרחב בצורה ניכרת.

במרחב הסייבר נושא אבטחת המידע תופס מקום מרכזי. היחס במשטרה לאבטחת מידע משפיע ישירות על היחס לתקשורת. חשיבות התקשורת עולה גם בבחינת היחס הציבורי בישראל ובעולם לעברייני המחשב והרשת, כיוון שהתקשורת שיקפה תפיסות אהודות או מכילות של פשעים אלה. אך מהספרות משתקף מאבקה של הרשות השופטת בתפיסות אלה.

המחקר בדק את תפיסתם של שוטרי ישראל בתחום אבטחת המידע בכלל ובעבירות רשת ומחשוב בפרט. במסגרת המחקר נערכו 14 ראיונות חצי מובנים של גורמים במשטרה שנאבקו בפשעי מחשב ורשת. בניתוח הממצאים עלו שש תמות: שלוש מהן עוסקות בגורמי התפתחות או בעיות שעמדו לפני העוסקים בתחום, שהן התפתחויות טכנולוגיות, התפתחויות מחוץ לארגון והתפתחויות בתוך הארגון. שלוש התמות האחרות עוסקות ביחס המשטרתי לאבטחת מידע ולנושא זכויות הפרט.

מהממצאים עולה כי תהליך הפיכת תחום פשעי הסייבר למרכזי במשטרה הוא תוצאה של גורמים טכנולוגיים, גורמים חוץ-ארגוניים דוגמת חקיקה וגורמים פנים-ארגוניים דוגמת כוח אדם. שני גורמים נוספים שנמצאו במחקר עוסקים בבעיה של פוליטיקה ארגונית ובגורם ההתפתחות של יוזמה אישית. במחקר עלה היחס התקשורתי לנושא

כגורם התפתחות משמעותי של תחום פשיעת הסייבר במשטרה, אך גם כבעיה שלעיתים הערימה קשיים.

ממצאי העבודה מציגים את החשיבות שבהתמודדות עם תחום פשעי המחשב והרשת במשטרת ישראל ובמדינת ישראל. נמצא שהמרכיב האנושי, אשר מקומו בספרות לוקה בחסר, הוא גורם משמעותי ומרכזי בהתפתחות התחום וגם בעיכובו, אך אינו היחיד. ממצא בולט נוסף הוא מקומו המרכזי של הסיקור התקשורתי בנושאי פשיעה וסייבר בתהליך התפתחותו של התחום במשטרה.